

משפחת גרין

אישיותו של **דוד בן-גוריון**, תולדות חייו, ומקומו בהיסטוריה של עם ישראל במהלך המאה ה-20 הפכו את תולדותיה של משפחת-מוצאו, משפחת **גרין** מפלונסק, פולין, לידועות היטב. הספרים שנכתבו עליו נוגעים, מי יותר מי פחות, גם בחייהם ובגורלם של בני משפחתו הקרובים. בספר זה, שבא לספר את סיפורו של **אריה בן-גוריון** – חייו ופועלו, לא ניגע בתולדות משפחתו אלא במידה שיש להן קשר לתולדותיו שלו. במהלך פרקי הספר מדובר רבות בחייה של **ציפורה (פייגעלע)** אמו, ומאחר שהיתה כל חייה קרובה לאחיה דוד בגילה, ברוחה וברגשותיה, הוא מוזכר מדי פעם – כשהדברים נוגעים לחייה או לחיי אריה. רוב הפרטים שיובאו בספר מופיעים כבר בספריהם של הביוגרפים שעסקו בו (נעזרנו בעיקר בספרו של שבתי טבת "קנאת דוד", שוקן ירושלים ותל אביב, תשל"ז).

דורות המשפחה שיתוארו כאן מצטמצמים לאלה שאריה הכיר בחייו וקיים עמם קשרים, להוציא אחד – אבי-סבו, **צבי אריה גרין**, שעל שמו נקרא. בדורות שאחרי אריה נגיע רק לנכדיהם של האחים והאחיות לבית גרין, שעלו לישראל.

המקורות לפרק זה רבים ומגוונים: זכרונות אישיים של בני המשפחה, קטעי עיתונות, ופרסומים שונים.

העיר פלונסק, פולין

השם פלונסק מופיע לראשונה כשם ישוב במרכז פולין בתעודה משנת 1115, ומאז הלכה העיר והתחזקה עד היותה לעיר עצמאית. עיקר התפתחותה היה בסוף המאה ה-18 ובמהלך המאה ה-19. בחלוקה השלישית של פולין בין שכנותיה, בסוף המאה ה-18, סופחה פלונסק לרוסיה, ונשארה בשליטתה עד הקמתה-מחדש של פולין העצמאית, בסוף מלח"ע הראשונה. במהלך מלח"ע השנייה היתה תחת כיבוש גרמניה.

יהודים ישבו בפלונסק במשך כ-500 שנה – ממחצית המאה ה-15 ועד תקופת השואה, ובמאה ה-20 הם היוו את מרבית תושביה. חלקם נדדו לכאן מגרמניה, חלקם מליטא ומאוקראינה, ונראה שהיו ביניהם גם שרידים מהיהודים הכוזרים. במהלך הזמן הלכה הקהילה והתגבשה, וגם פיתחה איפיונים משותפים ואחידים. יחסיה עם הפולנים בעיר השתפרו לאיטם, בעיקר לאחר השתתפותם הפעילה של יהודים לא מעטים במאבק הלאומי נגד השלטון הרוסי.

כערים דומות לה בפולין, הכילה גם פלונסק את כל הזרמים הרוחניים-תרבותיים שפעלו בחברה היהודית בדורות האחרונים: "חסידים" ו"מתנגדים", מתבוללים ו"חובבי ציון", חובשי בתי מדרש ומשכילים נאורים, ציונים נלהבים וחרדים קנאים, תנועות-הנוער הציוניות ואנשי ה"בונד" וקומוניסטים. בדרך כלל שררה בקהילה רוח של סובלנות הדדית, וסולידריות קהילתית כלפי האוכלוסיה הפולנית והשלטונות. בהתאם, היה גם החינוך היהודי רב-פנים: "חדרים" מסורתיים, ישיבה, בית מדרש ובית כנסת – ובצידם גן-ילדים עברי, בתי ספר עבריים עממיים ובי"ס תיכון (בי"ס "תרבות", בי"ס "עין יעקב" לבנות החרדים), בתי"ס פולניים, מועדוני תרבות ואפילו מגרשי ספורט. תנועת השומר הצעיר החזיקה בעיר "הכשרה" לבוגרי התנועה מרחבי פולין, שחיו שם במסגרת של קיבוץ. "לא במקרה ניתן לפלונסק הכינוי 'ירושלים ד'פולין': רוב תושביה היו יהודים, רוב היהודים בה דיברו עברית, ורוב דוברי העברית היו ציונים" (דברי **רזיה ב"ג**, מתוך הרצאה על משפחת בן גוריון לענפיה).

הקהילה היהודית היתה ממוסדת, דאגה לכל היבטי החיים היהודיים וייצגה אותם בפני השלטונות. חשיבות רבה ניתנה למוסדות העזרה ההדדית הקהילתית – בצד כל הפעילות הכלכלית הענפה והתוססת היו תמיד גם שכבות חברתיות שסבלו מצוקה קשה.

היהודים התפרנסו ממלאכות למיניהן (מאומנים זעירים ועד בעלי מפעלים), פועלים, סוחרים זעירים, בעלי חנויות, וכן עגלונים, סבלים, בעלי מסעדות ובתי מלון, ואנשי המקצועות ה"חופשיים". בתקופות מסוימות היו יהודים שחכרו או קנו נחלות אדמה והתפרנסו מחקלאות ומהחכרת שדות וגני פרי.

בתקופה שבין מלחמות-העולם גברה המצוקה הכלכלית בעיר, וההגירה ממנה (ומפולין בכלל) התעצמה. יהודים מפלונסק היגרו לרחבי העולם, וחלקם – בעיקר אלה שהציונות היתה עבורם עוד מנעוריהם חזון ופתח תקווה, עלו לארץ ישראל. כבר בימי העלייה השנייה הגיעו ארצה ראשוני העולים (ביניהם – שלמה צמח, דב"ג, שלמה לביא), והזרם הלך והתחזק ככל שגבר האיום על חיי היהודים בפולין.

השוואה קטעה את חיי קהילת פלונסק: בסוף שנת 1942 נשלחה כל העדה, בשלוש שיירות – על טפה וזקניה – אל מחנות ההשמדה.

(המקור לפרק זה: שמואל מאירי, קהילת פלונסק, משרד החינוך והתרבות (המרכז לטיפוח התודעה היהודית) בשיתוף בית לוחמי הגטאות ע"ש יצחק כצלסון, תל אביב תשל"א – 1971).

1. **צבי אריה גרין**

נולד בשנת 1819, בפולין. חי בעיר פלונסק ונפטר בה ביוני 1894. היה איש משכיל – שלט בארבע שפות, והיה בקי בכתבי הפילוסופים מאפלטון ועד שפינוזה וקאנט. ידע ואף דיבר עברית עם נכדיו, ובמשך חייו הקפיד לקרוא בתנ"ך ברצף ערב-ערב, ואף סיים אותו פעמים אחדות. הוא היה "מתנגד" בעיר של חסידים, "משכיל" שהיה בקי בכתבי הרמב"ם ור' נחמן קרוכמל, הכיר וחיבב את משה מנדלסון, העריץ את סמולנסקין והיה מגוי על עיתונו – "השחר". הוא ראה בחסידים ורבניהם עובדי אלילים וכופרים. היה מורה לעברית, אך רוב שנותיו עסק במסחר, ולא הצליח במיוחד. כשיצא צו מלפני השלטונות (הרוסיים, ששלטו אז בפולין) להנהיג את השפה הרוסית בכל משרדי הממשל, היה צבי אריה גרין ל"כותב בקשות" ברוסית עבור אנשים שלא שלטו בשפה זו, גויים ויהודים. בסוף חייו התגורר בבית בנו **אביגדור**. דב"ג, נכדו, שראה בו את מורו הראשון, זכר כיצד נהג סבו להושיבו על ברכיו ולקרוא עמו בתנ"ך בביאור מנדלסון, ובכך השריש בו את אהבת התנ"ך ואת ידיעת העברית גם יחד.

הוא נפטר בגיל 75, בעוד אשת אביגדור כורעת ללדת בחדר הסמוך. אריה בן-גוריון נקרא על שמו.

2. **אביגדור גרין**

אביגדור גרין, השלישי בבניו של צבי אריה, נולד ב-26.1.1857. את חינוכו החל, כמקובל, ב"חדר", בהיותו בן ארבע. שם למד לקרוא עברית. לאחר שנתיים, ב"חדר" אחר, החל ללמוד חומש, ואחר כך גמרא. אביו לימדו שפות ולימודי חול, וכך הכשירו לעבוד עימו בעסקיו. אביגדור ראה את אביו בעבודתו וסיגל לעצמו את מנהגיו, את ההקפדה על הופעתו החיצונית, ואת קשרי העסקים עם הפולנים. עיקר זמנו הקדיש אביגדור ל"כתיבת בקשות" עבור הפולנים – איכרים וסוחרים. מן הצד עסק גם בהזכרת אדמה מנחלתו. הוא בלט מאד בהופעתו – טיפח את מראהו הנאה, התהדר בלבושו (חליפה אירופית ולא בגד מסורתי כמקובל), הקפיד על זקנו ושפמו, ועל כל אלה שמר גם בחייו בארץ ישראל, בימי זקנתו. כך הכירוהו גם נכדיו.

יחסית לרמת החיים שבה חיו רוב יהודי פלונסק, נהנתה משפחתו של אביגדור מרווחה מסויימת: היו להם שני בתי עץ וביניהם גן, והם התגוררו באחד מהם. אלה באו מנדונייתה של **שיינדל**, אשתו של אביגדור ואם ילדיו. היה עליו לעבוד קשה על מנת לפרנס את משפחתו הגדולה, ועם כל עבודתו לא היתה המשפחה אמידה ממש. בתקופות שונות נאלץ אביגדור לתמוך בכמה מילדיו, ולא תמיד יכול היה לעמוד בציפיותיהם.

כאדם משכיל ויודע עברית, דבק אביגדור גם בציונות, והיה מראשי הציונים בעירו – חבר באגודת "חובבי ציון". הוויכוחים בנושאי הציונות, הגשמתה והתרומות הנדרשות לכך סערו בבית, ובדרך הטבע ספגו הילדים (לא דוד בלבד) את רוח התקופה. אפילו הבן הבכור, **אברהם**, שהיה דתי מאד, נזכר כאחד ממייסדי האגודה "בני ציון", ומאוחר יותר נימנה על מייסדי "המזרחי".

שיינדל (פרידמן או ברויטמן) גרין, אשתו של אביגדור, ילדה לו 11 ילדים, ובלידתו של האחרון נפטרה (הילוד מת אף הוא). 5 מהם נותרו בחיים והגיעו לבגרות, וכולם עלו לארץ ישראל. בנה דוד היה כנראה הבן המועדף עליה, והיא ציפתה ממנו לגדולות. מותה המוקדם, בהיותו בן 11 בלבד, היה לו מכה קשה, ואת כאבו עליה נשא עמו כל חייו.

זמן-מה לאחר פטירתה נשא אביגדור אשה שנייה, **צביה סביסטובסקי**, שעלתה עמו ארצה בשנת 1925.

בשנת 1906 עלה בנו דוד לא"י. ציפורה יצאה ללמוד בסמינר בברלין, נישאה לד"ר משה קוריטני, עברה עמו לרוסיה, התאלמנה ונותרה עם שני ילדים פעוטים. שניהם נזקקו מדי פעם לתמיכתו הכספית של אביגדור, שאמצעיו לא היו בלתי-מוגבלים. בשנות מלה"ע הראשונה למד דוד משפטים בקושטא, ואביו תמך בו כמעט בקביעות. את ציפורה וילדיה אסף לביתו, וכשעלתה ארצה לאחר כשנה החזיק את בנה הצעיר אצלו, עד שעלה לבסוף גם הוא והביא עמו את הילד. הוא היה ראש המשפחה גם כשכל ילדיו הקימו משפחות משלהם, והכל התייחסו אליו בכבוד רב. בבואו לארץ, ועמו **עמנואל**, בנה הצעיר של בתו **ציפורה**, באו שלושתם לגור עם ציפורה ומשפחתה בחיפה, והוא אף עבד שם כרואה-חשבון. את מגוריו בארץ חילק בין בתי בנותיו: חצי שנה אצל ציפורה, חצי שנה אצל רבקה, שחיה בגבעתיים. הוא היה אורח נכבד בחתונת נכדו **אריה עם ברוריה**, בבית השיטה, ובהולדת נינו – בניו של ישרוליק גרין – בקיבוץ נען.

נפטר בתל אביב, ב-13.5.1942. בן 86 היה במותו.

3. **אברהם גרין**

בכור בניו של אביגדור גרין נולד בפלונסק, פולין, ב-1887. הוא היה קטן-קומה וכחוש, גיבן מלידה. נטול כישורי פרנסה, היתה כל מחייתו מוטלת תמיד על אביו, ואילו זמנו היה בידו לעניינים של יראת שמים ולעסקי הציונות. שלא כשאר ילדיו של אביגדור, היה אברהם יהודי אדוק. אבל כאביו היה גם הוא ציוני מסור, וכאחיו דוד – סוציאליסט. הוא נטל על עצמו את משימת איסוף התרומות לקרן הקיימת, והיה מכתת רגליו, בבגדיו המסורתיים, לאסוף מבתי הכנסת בעיר את הכסף שנתרם. כסבו צבי אריה, הירבה גם הוא להתנצח עם הדתיים החרדים בעיר, והמצב החמיר עם ייסודו של סניף "חובבי ציון" בפלונסק. אויביו המרים היו חסידי גור, וככל שהציונות עשתה שם חייל, החרפה העוינות כלפיה יותר ויותר, ועד כדי "מלשינות" לשלטונות כנגד אביגדור אביו – בטענה שהוא חותר תחת שלטון הצאר – הגיעו הדברים. השוטרים באו אל ביתו, חיפשו – אך לכלל הפללה לא הגיעו. יוזמתו של אברהם – ארגון משלחת רבנים, ביניהם הרב **ריינס**, להיפגש עם הרבי מגור, להסביר לו את מהות הציונות ולהגיע להבנה על דו-קיום בשלום של החסידים והציונים – עלתה בתוהו. מכאן צמחה יוזמה אחרת, ובשנת 1902 קמה תנועת "המזרחי" – תנועה חרדית-ציונית. הרב ריינס היה בין מקימיה. אברהם גרין היה מזכיר הסניף בפלונסק. לאחר שעלה דוד ארצה, כתב לו אברהם ושאל על סיכויי להסתדר בארץ ולהתפרנס ממכירות של כרטיסי הגרלות. דוד דחה את הרעיון מכל-וכל: "אין מקום בארץ ל'פרנסות' כאלה!", כתב לאחיו (מתעלם לגמרי מהמום שמנע ממנו להתפרנס בדרכים "יצרניות" יותר). אברהם עלה ארצה עם טובה אשתו בשנת 1934. את שני בניו – ישראל ובנימין – שלח עוד לפניו, ואילו הוא ואשתו נשארו בפלונסק עם בתם שיינדלה, שנולדה בשנת 1902. הם עלו לאחר שמכל משפחתם הקרובה לא נותר עוד איש בפלונסק. שיינדלה נישאה לאיש ה"בונד", ומשפחתה לא היתה ציונית – היחידה מכולם. כל הפצרותיו של דוד, וכבר ערב מלה"ע השניה – גם של אריה (שביקר אז בפלונסק), שיעלו לישראל, לא הועילו (מכולם היא היחידה שנותרה בפולין עם משפחתה, וכולם נספו בשואה). כשנודע הדבר להוריה, נפלה אמה למשכב ממנו לא קמה עוד.

בא"י סייע דב"ג לאברהם למצוא לו משרה כפקיד בהסתדרות. הידיעות הקשות מאירופה, שהיכו את הכל בהלם, שברו את סובלנותו. מוכה צער ויגון כתב חוברת בשם "**יקוב הדין את ההר**", בה האשים את הרבי מגור ואת חסידיו שהעלימו מן הציבור היהודי-חרדי את האמת על הסכנה האורבת להם באירופה. שנאת הציונות, טען אברהם, היא שגרמה להם להתעלם מן הצפוי להתרחש, ובכך המיטו אסון על המאמינים בהם.

החוברת פורסמה בשנת 1944 (שנת מותה של טובה גרין), ועוררה מהומה גדולה בקרב החרדים. עלוני קיר רוויי דברי נאצה הכפישו את שמו. עותקי החוברת נאספו והושמדו, ובאחת השבחות, בצאתו מבית הכנסת הגדול ברחוב אלנבי שבו נהג להתפלל, התנפלו על אברהם כמה

בריונים חרדיים, והיכו אותו קשות. חבול בגופו, לא נשברה רוחו, והוא תבע לדין את תוקפיו. הוא נפטר כמה חודשים מאוחר יותר, בשנת 1945, בן 68 במותו. (כשנשאל דוד מה גרם למות אחיו, הוא אמר: אברהם נפטר מעוגמת נפש, בגלל ההשפלות שספג מצד חסידי גור. האם לא ידע את האמת, או העדיף ניסוח כולל יותר למה שאירע?). בנו ישראל היה ממייסדי קיבוץ נען, הקים בו את משפחתו וחי בו כל חייו. בנו בועז היה נינו הראשון של אביגדור גרין, שהגיע עם דוד לנען לחגוג את המאורע. בנו בנימין חי בחיפה.

4. מיכאל (מיכל) גרין

נולד בפלונסק, פולין, בשנת 1879.

מיכל לא היה ציוני, ולא התבלט בתכונה מיוחדת כלשהי. עוד בפלונסק התקשה לפרנס את עצמו ואת משפחתו, וגרם לאביו דאגה כל חייו. לרוב עסק במסחר זעיר וברוכלות. כשעלה רעיון העליה לארץ ישראל, כתב דוד למשפחתו כי עדיף יהיה אם מיכל לא יבוא, מאחר שביסודו הריהו הולך-בטל, ואת זאת מוטב שימשיך לעשות בבית. גם שידוך יהיה קשה למצוא לו... בסופו של דבר עלה גם מיכל ארצה בשנת 1932, והתיישב בתל אביב. הוא חזר קיוסק בשד' נורדאו פינת בן יהודה, בצפון העיר, וממנו התפרנס, כשהוא יוזם מדי פעם שיפורים צנועים ומבצע אותם. משפחתו כללה את אשתו (השניה) דינה ושתי בנותיהם – חיה (ארקיס) ומרים (טאוב). עניינים שברומו של עולם – שבהם היה אחיו דוד שקוע עד מעל לראשו – לא העסיקו אותו. הוא גר בסמוך לקיוסק, והמעגל הצנוע הזה היה עולמו. עם דב"ג נפגש רק לעתים רחוקות, על אף שגרו בקירבת מקום, ומעולם לא ביקש ממנו דבר. רק בגלל לחצה של אשתו השלישית, ברונקה (דינה נפטרה בשנת 1949) הסכים לעברת את שמו לבן-גוריון, אך כל מכיריו, שידעו על ה"יחוס" המשפחתי שלו, המשיכו לקרוא לו בשם גרין. עברית לא דיבר כל חייו, על אף שבמשך הזמן הבין את השפה.

בתו מרים סיפרה, כיצד היתה חוצה בכל ששי בצהריים את החולות שבין שד' רוטשילד לשד' קרן קיימת, שם גרו דוד ופולה, וצלחת געפילטעפיש ששלחה אמה דינה, בידה. פולה היתה נוטלת את הצלחת, בקושי אומרת תודה. משלוח בכיוון ההפוך לא יצא מעולם. הקשרים המשפחתיים עם משפחת דב"ג, שמעולם לא הצטיינו בחמימות רבה, נותקו כמעט לאחר מות ההורים (את חגי, בנו של אריה, לעומת זאת, אירחו בביתם בתקופת שירותו הצבאי).

בהיותו בן 84 פרש מיכל מהקיוסק, ובן 86 – בשנת 1965 – נפטר.

(מקור נוסף לפרק על מיכל גרין – אבי שילון, "העיר" – גבעתיים-רמת גן, 2006).

5. רבקה גרין (לפקוביץ)

נולדה בפלונסק, פולין, בשנת 1881.

היא היתה הבת הבכורה בבית, ולאחר מות אמה בלידתה הוטל עליה, כנראה, עול לא קטן. רוח הציונות ששררה בבית דבקה אף בה, אך לעלות ארצה לא מיהרה. בהגיעה לגיל 30 נאלצה (מסיבות כלכליות, יש להניח, וכדי לשחרר את האב מהצורך להחזיקה בגיל זה בביתו) להינשא לסוחר אמיד, אברהם לפקוביץ שמו, שהיה מבוגר ממנה ב-30 שנה. הם גרו בלודז', והבעל (שבגלל גילו כונה "הזקן" בפי גיסיו) הירבה לנסוע משם לצורך עסקיו וכדי לטבול במעיינות רפואה. במהרה הפך ביתה של רבקה להיות לכתובת למשפחה כולה לחופשות של הבראה והתאוששות, ואילו אביגדור יכול היה מעתה לחזק את תמיכתו בילדיו האחרים. דב"ג, שעם התחזקות מעמדו ביישוב כמנהיג-מוביל הירבה בנסיעות לחו"ל, השתדל לבקר בביתה של רבקה כל אימת שנסע לאירופה בשליחות מפלגתו, ושם נפגש עם בני משפחתו (לפלונסק לא יכול היה להגיע, מחשש שיעצר בידי השלטונות בגלל התחמקותו מחובת השירות בצבא). כשנזקק לחופשת התאוששות או הבראה, בביתה של רבקה עשה זאת. בשנת 1929 התאלמנה רבקה מבעלה ועלתה ארצה. מצבה הכלכלי הטוב (יחסית) הקל על חייה. היא לא עבדה, ולא עסקה בשום פעילות ציבורית. היא נישאה בשנית – ליהודה הר-מלח (פרופסור למוסיקה וזמר-אופרה), אך ילדים לא נולדו להם. הם גרו בשכונת בורוכוב, גבעתיים,

ושם התגורר איתם אביגדור גרין (לסירוגין עם מגוריו אצל ציפורה בחיפה). לשם היה בא דב"ג כאשר ביקר אצל רחל בית-הלחמי (נלקין), אהובת נעוריו, שהתגוררה אף היא בשכונת בורוכוב.

רבקה נפטרה בתל אביב בשנת 1965.

6. דוד (גרין) בן-גוריון

דוד נולד בפלונסק בשנת 1886, ילדם הרביעי של שיינדל ואביגדור גרין (מאלה שנותרו בחיים). מילדותו התבלט בין אחיו ובין חבריו בני גילו, והוריו צפו לו עתיד גדול (ראשו הגדול, יחסית לקומתו הקטנה, עורר בהם תקוות רבות). מגיל צעיר יזם פעילויות ציוניות, ייסד עם חבריו אגודה ציונית בשם "עזרא", ובשנת 1906 עלה ארצה עם קבוצה מחבריו. היתה זו מעין תגובה מאוחרת להצעתו של הרצל בקונגרס הציוני הששי, 1903, לבנות ליהודים "מקלט לילה" באוגנדה, עד שיאפשרו התנאים עליה לא". בקבוצה זו היתה גם הנערה רחל נלקין, שהיתה משאת נפשו כל חייו (היא נישאה זמן לא-רוב לאחר עלייתם ליחזקאל בית-הלחמי. הם שמרו קשר כל חייהם).

אכזבתו מיהסם של איכרי המושבות לפועלים היהודים הביאה אותו אל סג'רה שבגליל – שם היו כל שכירי האיכרים יהודים. שאיפותיו למנהיגות הסתמנו עד מהרה, ובצידן – ההכרה בדבר ההכרח להרחיב את השכלתו, להתקרב אל המימשל הטורקי (ללמוד טורקית, לרכוש תואר במשפטים באוניברסיטה באיסטנבול) ולהגיע למעמד שיהיה מכובד גם בעיני הטורקים. יחד עם ידידו יצחק בן צבי יצא לאיסטנבול, שם למדו שניהם. עם פרוץ מלח"ע הראשונה גורש מהארץ, ואז יצאו שניהם לארה"ב, שם החלה פעילותם הפוליטית המעשית. ב-1917, והוא בן 31, הכיר שם ונשא לאשה את פולה מונבז, ילידת מינסק, אחות במקצועה, שהיתה לצירו במשך כל חייו (ככל שחיים אלה לא הרחיקו אותו מביתו לשליחויותיו השונות). עם תום המלחמה וכיבוש הארץ בידי האנגלים חזר ארצה, ומכאן ואילך הלך והתגבש מעמדו כמנהיג תנועת פועלים, כאחד ממייסדי ההסתדרות, כיו"ר הנהלת הסוכנות היהודית, ולבסוף – כנושא ההכרזה הרשמית על הקמת מדינת ישראל, ושר הבטחון וראש הממשלה הראשון שלה למשך עשרות שנים.

תפקידיו ומעמדו הרחיקו אותו ממשפחת מוצא, ורק לאירועים מיוחדים טרח להגיע. אבל עם ציפורה אחותו, הקרובה לו והאהובה עליו מכולם עוד מילדותם בפלונסק, שמר על קשר קבוע, והיה אורח בכל אירועי משפחתה. היא, מצידה, הפגינה כלפיו נאמנות מוחלטת והערצה ללא סייג. בדרך הטבע, היה הקשר בין דב"ג לאריה בן-גוריון קרוב וחם יותר ממה שהיה בינו לבין שאר אחייניו וצאצאיהם. אריה ראה בו תמיד מופת של מנהיג ואיש-ייעוד, אף שלא אחת נפלגו דרכיהם הפוליטיות – ודב"ג לא עבר על כך אף פעם בסלחנות.

אל אביו אביגדור היה דב"ג קשור בקשר של אהבה והוקרה רבה. הוא הירבה לכתוב אליו בתקופה הראשונה של חייו בארץ, והמכתבים האלה, הכתובים עברית רהוטה ועשירה, מלאים געגועים ורגש (בהמשך חייו אין עוד מכתבים כאלה מדב"ג לשום אדם. הכל נעשה ענייני מאד, תמציתי וקר). האב, שהאמין מאד בעתידו של דוד וביכולותיו, תמך בו – כספית ורגשית – ככל יכולתו. עלייתו של האב ארצה בשנת 1925 שיחררה את דב"ג (שכל זמנו ומירצו כבר הוקדשו אז לפעילותו הציבורית) ממשא כבד של דאגה לאביו. הוא ביקר אותו ככל שיכול. למרבה הצער, נפטר האב במאי 1942, בעוד דב"ג שוהה בשליחות בארה"ב.

אריה בן-גוריון שמר מאד על קשריו עם דב"ג, היה מבקר אצלו, מזמינו לקיבוץ לכל אירוע שנראה לו הולם את מעמדו של דודו, והבליג על כל התקפותיו של הזקן על עמדותיו הפוליטיות של אחיינו. לא בגלל עמדות פוליטיות ראה בדב"ג דוגמה ומופת, אלא בגלל הטוטאליות שבה חי דב"ג והקדיש את כל יכולותיו למימוש עמדות אלו. הוא ואחיו היו היחידים מכל אחייניו של דב"ג שנשאו גם את שמו, ואריה ראה זאת כמצב קבוע של מחויבות אישית. גם ילדיו של אריה – חגי ורזיה – חשים במחויבות הזאת, אף שהם כורכים אותה במחויבות לזכר אביהם.

בערוב ימיו, כשגר דב"ג עם פולה בשדה בוקר, והוא מנותק מכל פעילות פוליטית ומרוב חבריו-לשעבר, השתדל אריה לבקר אצלו ככל שניתן לו. גם כששכב דב"ג על ערש מותו, בתל השומר, ביקר אצלו אריה – שעות אחדות לפני פטירתו. בזכרונותיו מתאר אריה פגישות אלו ברגש רב ובהרבה צער על האיש ועל אחריתו. לא קשה להבחין בדבריו מידה רבה מאד של

הזדהות עם האדם שהגיע לפסגות של עוצמה ונותר לבסוף זנוח ובודד. דווקא במצבו זה, כשהוא חסר כל עוצמה וישע, מבטא אריה כלפיו תחושת משפחה וחום אישי רב.

דוד בן-גוריון נפטר ב-20.11.1973, בן 87, ונקבר לצד פולה אשתו שדה-בוקר.

7. **ציפורה (פייגלה גרין) קוריטני – בת-גוריון**

בתם הצעירה של שיינדלה ואביגדור גרין, נולדה בפלונסק ב-26.3.1890. בת 8 במות אמה, היו אביה ואחיה דוד, הקרוב לה בגילו מכל אחיה, בני משפחתה התומכים והקרובים ביותר. אביה השתדל כל חייו לסייע לה ככל שהשיגה ידו, ודוד דאג לה מאד בנעוריה, אירגן את עלייתה לארץ, עזר לה למצוא עבודה, וכל חייה שמר איתה על קשרים חמים הדדיים. במותה, בשנת 1965, הספידה ליד קברה בקיבוץ בית השיטה, והתנצל על שהתנגד לעלייתה ארצה יחד איתו – התנגדות שהשפיעה על חייה לשנים ארוכות.

מאחר שהמליץ לה לרכוש מקצוע בטרם תעלה, החליטה ציפורה לצאת לברלין וללמוד את מקצוע הגננת. זו היתה שאיפה חריגה מאד בעת ההיא, ותחילה התנגד האב, אך לבסוף השתכנע והתיר לה לנסוע, ואף מימן את לימודיה ואת קיומה בברלין. היא היתה אז בת 22. בברלין פגשה את הסטודנט לרפואה משה קוריטני, יליד רוסיה, והם התארסו. הם נישאו בפלונסק בשנת 1914 ונשלחו מיד לליסבטגראד, שם מונה ד"ר קוריטני למנהל בית חולים צבאי ממשלתי, והכשיר את ציפורה לשמש כאחות מעשית.

בשנת 1916 ילדה ציפורה את אריה. ב-1919 – את עמנואל. כל השנים האלה נותק הקשר בינם לבין דוד, בגלל המלחמה שניטשה בין טורקיה לרוסיה. בצד המלחמה פרצה ברוסיה המהפכה, האווירה נעשתה קשה ולחוצה, האנטישמיות והפרעות ביהודים גברו. בפברואר 1922 נרצח ד"ר קוריטני בידי רופא רוסי – מניע לא נתגלה. וציפורה אז בת 32, אלמנה ושני פעוטים עמה.

לאחר תקופה של טלטולים בדרכים, שוד כל מיטלטליה, נפילתו ופציעתו של בנה אריה מהרכבת, הצליחה ציפורה – בעזרת אביה שמימן את השוחד שנאלצה לשלם לשומרי הגבול – לחזור לפלונסק, 6 שנים לאחר שעזבה. את הילדים מסרה לטיפולו של אביה (אריה היה מרותק למיטתו בגלל רגלו הפגועה, ובילה ימים על ימים בגנו של סבו) והיא עצמה יצאה לוורשה, למצוא עבודה ולחסוך כסף לעלייה. בוורשה גם התייעצה עם רופאים מומחים בעניין פציעתו של אריה, והם יעצו לה לעלות ארצה ולתת לשמש הארצישראלית לרפא את הפגיעה.

דב"ג שלח לה ולאריה פספורט, בו הופיע שם-משפחתם כבן-גוריון – דרך לקצר הליכים ולמנוע בעיות. במאי 1923 הגיעו שניהם לנמל יפו, ותחילה גרו בביתם של פולה ודוד בתל אביב. עמנואל נשאר אצל סבא אביגדור. הוא יגיע איתו לאחר שנתיים. ציפורה עבדה בארץ כאחות ונדדה ממקום למקום בעקבות הצורך במירפאה בכל מקום שבו בוצעו עבודות גדולות. לבסוף השתקעה בחיפה, ובשנת 1925 נישאה לזמר-מוסיקאי לובה פרידמן-לבוב. כאן, סוף סוף, התייצבו חייה.

היא ליוותה את חיי בניה מקרוב, אריה שמר על קשרים קרובים עמה והשפיע עליה הרבה חום ואהבה. עם עמנואל היה קשה יותר: הוא נפגע מאד מהשוארתו בפלונסק כשעלתה, ומעולם לא סלח לה על כך. בשנת 1955 התאלמנה שנית, אבל היא ניהלה את חייה בדרכה: עצמאית, חזקה, החלטית, מסורה מאד לעבודתה ולכל תפקיד שנטלה על עצמה. היתה בין מייסדות ארגון אמהות עובדות, חברה פעילה במפא"י, ממייסדות מוסד "אמנה" בחיפה, וכמובן – אמא וסבתא מסורה.

היא נפטרה ב-18.7.1965, מהתקף לב, והובאה לקבורה בבית השיטה. אחיה דוד ובנה אריה הספידו אותה.

הערה: עיקר תולדותיה של ציפורה, והקשרים בינה לבין אריה ומשפחתו, מופיעים בספר ביתר פירוט בפרקים המתארים את חייו.

8. דור הבנים

בני אברהם וטובה גרין-בן-גוריון

א8: בנימין גרין - בן-גוריון

בנם הבכור של אברהם וטובה נולד ב-28.7.1905 בפלונסק, פולין. הוא עלה ארצה, ללא הוריו, וגר תקופה מסוימת בביתם של פולה ודב"ג בתל אביב. היה מהנדס. נישא להניה צוקרמן. נפטר ב-15.5.1980.

ב8: ישראל (ישרוליק) גרין - בן-גוריון

בנם השני של אברהם וטובה נולד בשנת 1910 בפלונסק, פולין. עלה ארצה עם אחיו, בנימין, ללא הוריו. היה ממייסדי קיבוץ נען וחבר בו כל חייו. נישא לעדה קאופמן. ילדיהם: בועז, עמוס ומיכל (נגרין). נפטר מהתקף-לב ב-10.6.1966.

ג8: שיינדלה (גרין) פשצר

בתם הצעירה של אברהם וטובה נולדה בשנת 1902 בפלונסק, פולין. נישאה לתנחום פשצר. משפחתה נשארה בפלונסק, וגורשה משם לאושוויץ בשנת 1942.

בנות מיכאל ודינה גרין

ד8: **חיה גרין** נולדה בתל אביב, נישאה ליהודה ארסקין.

ה8: **מרים גרין** נולדה בתל אביב, נישאה לחיים טאוב.

בני דוד ופולה בן-גוריון

ו8: **גאולה בן-גוריון** נולדה בניו יורק, ארה"ב, בשנת 1917. נישאה לעמנואל בן-אליעזר. ילדיהם: נפטרה בתל אביב בשנת 1998.

ז8: **עמוס בן-גוריון** נולד בלונדון, אנגליה, בשנת 1920. נישא למרי קאלוי. ילדיהם:

ח8: **רננה בן-גוריון** נולדה בישראל בשנת 1925. היתה פרופסור למיקרו-ביולוגיה ותקופה מסוימת כיהנה כסגנית מנהל המכון הביולוגי בנס ציונה. נישאה לדוד לשם. בנם: אורי לשם. נפטרה בתל אביב אביב בשנת 2008.

בני ציפורה (קוריטני) בת-גוריון

ט8: **אריה בן-גוריון (קוריטני)** נולד בליסבטגראד, רוסיה, בשנת 1916. התייתם מאביו שנרצח ב-1922. עלה עם אמו לא"י ב-1924. גדל בחיפה, ובבגרותו יצא להגשמה והיה ממייסדי קיבוץ בית השיטה. נישא לברוריה שיף. ילדיהם: חגי בן-גוריון ורזיה בן-גוריון. נפטר ממחלה קשה בבית השיטה, ב-6.6.1998.

י8: **עמנואל בן-גוריון (קוריטני)** נולד בליסבטגראד, רוסיה, בשנת 1919. התייתם מאביו שנרצח ב-1922. עלה לא"י עם סבו, אביגדור גרין, בשנת 1925, וחזר לחיות בבית אמו. היה איש-מדע וחוקר-תעופה, ופירסם ספרים רבים בתחום זה. לא הקים משפחה. נפטר מהתקף-לב בבית השיטה, ב-8.4.1982.

9. דור הנכדים

נכדי אברהם וטובה גרין-בן גוריון:

- 9א: עמוס גרין, נולד בנען, נפטר
9ב: בועז גרין, נולד בנען.
9ג: מיכל גרין, נולדה בנען, נישאה ל נגרין, ועמו הקימה את מפעל התכשיטים והעיצוב "מיכל נגרין".

נכדי מיכאל ודינה גרין:

נכדי פולה ודוד בן-גוריון:

- 9 אורית בן-אליעזר, נולדה ---, מורה. נישאה לדני עציוני ולהם 3 ילדים.
9 מושי בן-אליעזר, נולד ---, איש ביטוח. נישא לבוניה.
9 יריב בן-אליעזר, נולד ---, ד"ר ומרצה לתקשורת המונים, נשוי לדליה, ולהם 3 ילדים.
9 אלון בן-גוריון, נולד ---, מנכ"ל ב"הילטון ניו יורק", נישא לאנסטסיה ולהם 2 בנות.
9 גליה בן-גוריון, נולדה ---, נישאה לרפי ולהם 2 ילדים.
9 אורי לשם, נולד ---.

נכדי ציפורה בת-גוריון:

- 9: חגי בן גוריון נישא לשולה אדר, ולהם 4 ילדים: שגיא, מירב (נישאה לחגי כהן, ולהם 2 בנות) מורן (נישאה לגולן, ולהם בת) ונועם.
9: רזיה בן-גוריון נישאה לעמיחי ירחי, ולהם 2 ילדים: יונתן (נישאה להדס, ולהם בת) ויפעת.

סיום:

חמישה ילדים היו לאביגדור גרין שהגיעו לבגרות. כולם עלו לארץ ישראל והקימו משפחות. רבקה לא הניחה צאצאים.

משפחות גרין ובן-גוריון הסתעפו ופנו לדרכים נפרדות. דור האבות (ילדי אביגדור) שמר על קשרי המשפחה: נפגשו בימי שמחה ואבל, השתדלו לחבר את ילדיהם אלה לאלה. אבל הדרכים התפרדו. צילו הגדול של דב"ג היה מוטל על כולם, מי יותר מי פחות. לא נמצא ביניהם אחד שיחבר בין כולם במישורים אחרים. משפחות הנכדים והנינים לא גילו עניין אלה באלה.

אריה בן-גוריון, ובהשפעתו – גם ילדיו, מטפחים את זכר המשפחה, ושומרים על זכרון הזיקה החמה שהיתה בין אריה לדוד, דודו. עם השנים ניגלים קרובי משפחה נוספים, חלקם – הנושאים עד היום את שם-המשפחה גרין, והם צאצאי אחיו וקרוביו של אביגדור גרין, שהיגרו מפולין לארה"ב ולמקסיקו. בישראל לא נותר איש הנושא את השם גרין.